

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

Seminarski rad iz predmeta Kulturna politika

Tema:

Popularna kultura u Srbiji

Student: Vojislav Ristivojević, 670/02

Profesor: dr Branimir Stojković

Beograd, 2007.

Uvod

Započecemo ovaj rad kritičkim osvrtom na ideje iznete u knjizi *Popularna kultura*. Iako usredsređen na kulturnu praksu i iskustvo zapadnih zemalja, autor popularnu kulturu definiše dovoljno široko i univerzalno tako da se pojave koje u nju spadaju mogu naći i u drugim društvima. Trudićemo se da zamerke i kritike odvojimo od konteksta nastanka dela i da ih zadržimo u konstruktivnim okvirima.

U drugom delu ovoga rada pokušaćemo da navedemo upravo neke od specifičnosti pojavnih oblika popularne kulture u Srbiji. Ograničićemo se na globalne oblike otpora u kome se čitavo društvo ili društvene grupe javljaju kao subjekti koji reaguju na spoljni pritisak, odnosno agenti koji pronalaze nova značenja.

Problemi definisanja popularne kulture

Iako nigde eksplicitno navedena, definicija popularne kulture bi podrazumevala one oblike konstruisanja i komuniciranja značenja koji nastaju u reakciji na hegemonističku kulturnu praksu i nastaju preradom već postojećih materijalnih i simboličkih oblika datog sistema. Važni elementi popularne kulture su takođe njena subverzivna priroda i zadovoljstva koja nastaju stvaranjem novih značenja. Kao najveći hegemoni se pojavljuju kapitalizam i patrijarhat, a kao načini borbe protiv njih javljaju se gerilska čitanja i različita meandriranja kroz pukotine sistema. Usled izuzetno oštre retorike koju autor koristi da opiše ove postupke otpora, možemo zaključiti da ta subverzivna dimenzija čini samu suštinu popularne kulture.

Ovde nastaje prvi problem sa ovako definisanom popularnom kulturom. Pogrešno je nazivati svaki oblik reakcije na silu svesnim otporom. Moć se u društvenim odnosima pojavljuje isključivo kao odnos, a ne kao fenomen za sebe. Tako, moć uvek ima subjekat i objekat, odnosno onoga koji moć ispoljava i onoga nad kojim se ta moć ispoljava. Osećati pritisak moći nije isto što i pružati svestan otpor toj moći. U materijalnom smislu, otpor na koji hegemon prirodno nailazi kada ispoljava moć prema bilo kom objektu može biti istog intenziteta kao i otpor nekog drugog (slabijeg) objekta koji pruža svestan otpor. Na simboličkom nivou pak, ova razlika je krucijalna.

Uzevši ovo u obzir, pokušaćemo da razdvojimo oblike pasivnog od oblika svesnog otpora, da opišemo oblike zadovoljstva koje proizvode i njihove stvarne potencijale u borbi protiv hegemonije.

Za početak, poslušajmo reči Sun Cua koji kaže “Upoznaj neprijatelja”¹. Da li kapitalizam zaista želi da ima monopol i nad simboličkom proizvodnjom? Da li je neophodno kolonizovati svest kao što je kolonizovan svet? Ukoliko jeste, onda je svaka simbolička borba zaista borba protiv sistema, ali ako nije, ako se kapitalizam zadovoljava profitom, onda se semiotički gerilski rat vodi na nebitnoj teritoriji, i malo ko je zaista zainteresovan za njegov ishod.

¹ Sun Tzu, *The Art of War*, Ware, 1998.

Upoznaj neprijatelja

²Posleratni kapitalistički uspon 50-ih je zaista razvio totalitarne ambicije. U njega su bile uključene sve dimenzije čoveka, i zone slobode ličnosti su bile svedene na minimum. Ovome su doprinela i tada aktuelna psihoanalitička tumačenja koja su u nesputanoj ljudskoj prirodi videla mogućnost za sve užase koje je rat doneo. Brzo je stvorena simbioza između političkog interesa da se ljudski neobuzdani nagoni drže pod kontrolom i interesa kapitala da putem masovne proizvodnje i potrošnje materijalnih dobara uveća profit. Ljudska sloboda i kreativnost je tada na nivou sistema zaista predstavljala delikt.

Ipak, 60-ih godina stvari se drastično menjaju. Alternativni pokreti, upliv socijalističkih ideja otvaraju mogućnosti realnog otpora sistemu, i to takvog intenziteta da je sistem bio nateran na promenu. Kapitalizam kakav danas poznajemo je upravo rezultat te promene. A šta se zapravo dogodilo?

Pojedinci i grupe su našli načina da slobodno iskažu sve one potrebe i želje koje je sistem sputavao. Hipi komune, seksualne slobode, pokreti za mir, religijske grupe pružali su okvire za ispunjenje potreba i to u tolikoj meri da su ugrožavale sam sistem. Izgledalo je kao da će novo "doba vodolije" zaista doneti slobodu svima.

Nije trebalo puno vremena da se sistem prilagodi. Na početku je izgledalo da je nemoguće odustati od masovne proizvodnje šablonske robe (i šablonskih značenja) i ostvariti profit u svetu gde je svakome dozvoljeno da iskaže svoju individualnost i prekrši zadate norme ponašanja. Nauka (pre svega psihoanaliza) je ipak dala tračak nade kapitalizmu. U prvom velikom istraživanju tipova ličnosti i stilova života došlo se do zaključka da je moguće sve te nezavisne, slobodne i pre svega različite i samo svoje individue svrstati u dvanaest kategorija (životnih stilova) relevantnih za kapitalizam (odnosno masovnu potrošnju). Od tada, samodovoljne reklame za jednolične proizvode zamenjuju poruke koje ciljaju direktno u stomak, i daju mogućnost potrošaču da iskaže svoju posebnost na najdirektniji mogući način.

Tek u ovoj fazi razvoja kapitalizma nastaje pomak kada simbolički deo neke robe postaje mnogo važniji od materijalnog (monopol nad značenjima su do tada držale političke i razne moralističke elite). Do tada važeća ekonomska logika prodaje, proširuje se novim elementima. Više nije bitna sama roba, njen kvalitet i upotrebna vrednost, čak ni šta ona može da učini za kupca. Bitno je šta ona znači za kupca i šta kupac njome komunicira okolini. "Prodavci ne prodaju robu, oni prodaju san" - jedna je od široko prihvaćenih krilatica u savremenim ekonomskim školama.

Ovde se postavlja za nas izuzetno važno pitanje. Da li je sledeća faza razvoja kapitalizma upravo to da svaki proizvod ima n mogućih značenja? Da li je kapitalizam predao

² Ideje iznete u ovom odeljku prenete su iz dokumentarnog filma Adama Kertisa "The Century of the Self" (2002) u produkciji BBC-a.

borbu na simboličkom terenu jer je našao način da maksimizira profit i bez uspostavljanja kontrole nad načinom potrošnje robe? Da li je na nivou sistema prihvaćena logika “caru carevo, bogu božije”? Na žalost po zagovornike popularne kulture, izgleda da jeste.

Uzmimo za početak primer sa farmerkama. Fisk im naravno ne poriče osnovnu funkciju odeće, ali im donekle prenaglašava simboličku vrednost, odnosno subverzivnu komponentu te simboličke vrednosti. Ukoliko iscepamo farmerke, ili ih nosimo tako da pokažemo solidarnost sa radničkom klasom, mi zaista izbegavamo propisane simbole sa reklama (npr. ne prihvatamo to da nam “donose mušku grubost zapada”, ili da nas “čine slobodnim kada ih skinemo”). Stvorili smo naše simbole, izbegli propisane, osetili izvesno zadovoljstvo u tom kreativnom procesu ali smo na kraju krajeva ipak kupili farmerke. Šta više, uskoro ćemo morati da ih kupimo ponovo jer ove iscepane neće dugo trajati.

Ukoliko na kapitalistu gledamo kao na propisivača značenja i vrednosti hegemonističkog sistema, onda smo mu zaista naneli štetu. Ali ako je on tu samo da bi prodao robu i stekao profit (a nametanje čitanja je samo deo marketinške strategije), ne samo da mu nismo naškodili nego smo mu povećali zaradu neodgovornim odnosom prema odeći koja je mogla da nam služi mnogo duže.

Ista logika važi i za druge slučajeve kada se teži simboličkom otporu. Kod TV programa je manje važno da li će se proklamovane vrednosti primiti u društvu, već koliko gledalaca će biti izloženo reklamnim porukama tokom emisije. Kada ismevate besmisleni reklamni slogan vaša podsvest pamti ime proizvoda a istraživanja pokazuju da je zato veća verovatnoća da ćete kupiti baš njega umesto onog čije ime nikada niste čuli. U tržišnom centru je sasvim dovoljno što gledate izloge i reklame, marketinški stručnjaci kažu da će one delovati na svakog tridesetog prolaznika (i zaista nije bitno na kog tačno prolaznika se to odnosi). Prodavci ovde rešavaju problem na sličan način kao i američki vojnici u Vijetnamu kada nisu mogli da razlikuju nedužne seljane od gerilaca - pucaju po svima!³

Upoznaj sebe

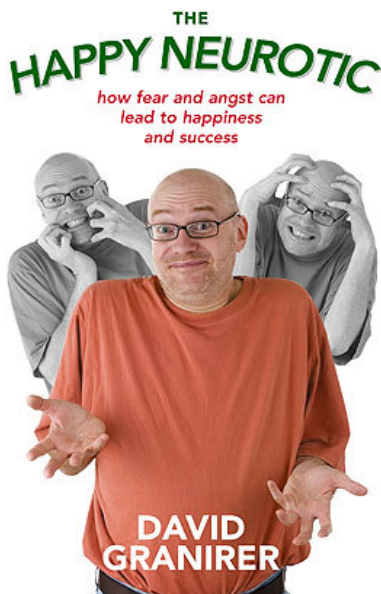
Sledeći problematični delovi definicije su zadovoljstvo i identitet. Ako prihvatimo da su relikti prošlosti kao što su totalitarni kapitalizam, patrijarhat i opšteprihvaćeni javni moral i dalje prisutni u velikoj meri, odgovori koje mnogi teoretičari predlažu nikako se ne mogu nazvati produktivnim a čak ni subverzivnim.

Gubitak vlastitog bića kao način izbegavanja ideologije⁴ (i zadovoljstvo koje se u tom trenutku oseća) predstavlja klinički jasnu sliku sadomazohizma. Sukob ličnog i propisanog identiteta dovodi pojedinca u stanje anksioznosti i nesigurnosti. Kreativne energije se tada blokiraju jer pojedinac ne zna koji identitet treba da razvija i koje potrebe da ispunjava. Svaki njegov odgovor je tada samo (u suštini neproduktivan) odgovor na frustraciju i pokušaj razrešenja situacije. Svaki ovakav pokušaj odgovora donosi određeno kratkotrajno zadovoljstvo. Nažalost, pošto suštinski ne rešava problem, traži da se iznova ponavlja. Ličnost zaokupljena ponavljanjem neproduktivnih odgovora ne može biti dalje od ostvarenja svojih potencijala i razvoja istinskog identiteta.⁵

³ Džon Fisk, *Popularna kultura*, Beograd, 2001., str. 50

⁴ *Ibid.*, str. 62

⁵ Karen Hornaj, *Naši unutrašnji konflikti*, Beograd, 2005.

Pogotovo zabrinjava paralela koja se može povući između vidova otpora kao što su agresija, izbegavanje i odbacivanje i kategorija koje Karen Hornej navodi kao tri tipa neproaktivnih (neurotičnih) odgovora pojedinca na frustraciju u ličnom životu. Povladljiva, povučena i agresivna ličnost takođe ulažu puno energije i kreativnosti da nađu izlaz iz podređenog položaja ali u tome ne uspevaju. Jedino što mogu je da kratkoročno učine svoje stanje podnošljivim, a život pretvore u puko preživljavanje.

Ne smemo zaboraviti Fromovo upozorenje da društvene grupe i čitava društva mogu biti bolesni kao i pojedinac.⁶

Ukoliko u ovom ključu čitamo pojavne oblike popularne kulture, mnogi Fiskovi primeri zadržavaju svoju relevantnost, ali gube svoju emancipatorsku i subverzivnu komponentu. Pokušaćemo da na primerima objasnimo gde

vode pogrešne percepcije manifestacija popularne kulture kao otpora sistemu.

Bojno polje

Odbacivanje zvanične nauke od strane masa ne javlja se zbog ograničenja same nauke da objasni sve fenomene, već zbog nesposobnosti i nezainteresovanosti masa da razumeju već postojeća objašnjenja. Svoju potrebu za objašnjenjem nekog fenomena mogu ispuniti na dva načina: produktivan (stvarna, naučna istina) i neproaktivivan (bilo kakvo tumačenje vezano za fenomen). Zadovoljstvo saznanjem se javlja u oba slučaja, razlika je što je za prihvatanje prvog objašnjenja neophodno uložiti mnogo napora, a drugi je dovoljno samo prihvatiti. Posledice lošeg izbora u ovom slučaju uglavnom nema (na čiji život zaista utiče to da li je na mesecu olupina aviona ili nije?⁷). Nažalost, pogrešan izbor po nekim drugim pitanjima donosi velike probleme i frustracije.

Na sledećim primerima se jasnije vide posledice nazivanja kreativnog trpljenja otporom. Ukoliko pojedinci latinoameričkog porekla gledaju filmove i tv serije na taj način da navijaju za zlikovca⁸ i menjaju program pre nego što on na kraju pogine, oni su u velikoj meri prihvatili vrednosti sistema koji ih pritiska. Položaj, bogatstvo, moć i sve "belačke" vrednosti se prihvataju bez pogovora, jedino je sporan način dolaska do njih. Pošto su legalni načini dolaska do ovih vrednosti van domašaja, javljaju se neproaktivni pokušaji odgovora na frustraciju kao što su kriminal, pasivnost, izolacionizam ali i identifikacija sa zlikovcem koji vara sistem i izbegava posledice (menjanjem programa pre nego što posledice nastupe).

Sa druge strane, Aboridžani koji Ramba čitaju kao simbol otpora i tako shvataju da je otpor u stvarnom životu moguć, čine prvi neophodni korak ka zbacivanju represije.

⁶ Erih From, *Zdravo društvo*, Zagreb, 1989.

⁷ Džon Fisk, *Popularna kultura*, Beograd, 2001., str. 210

⁸ *Ibid.*, str. 156

Nemoguće je svrstati ova dva pojavna oblika pod isti pojam (popularne kulture) ma kako ona bila definisana. Bekstvo i povlačenje se ne mogu smatrati otporom, kao što se ne može ni transgresirati zakon gravitacije.

U društvenoj revoluciji, ili makar mikropolitikoj emancipaciji mora se jasno definisati neprijatelj i razgraničiti teritorija. Nevidljivi neprijatelj čija “udaljena moć proizvodi rasparčane postmoderne subjekte”⁹ ne gubi time teritoriju već sprovodi *divide et impera* strategiju. Tačno je da sve dok nije potpuno uništena, gerila nije pobeđena, ali isto tako, gerila može pobediti samo ako se osvajač povuče. Još jednom podsećamo na Sun Cua – upoznaj neprijatelja i upoznaj sebe!

U simboličkoj ravni čitanje nije dovoljno, mora se ipak dešifrovati namera neprijatelja (nije ona uvek neprijateljska, verovatno je u našem interesu da nas na kupalištu ne pojede ajkula¹⁰ pa znak koji nas na tu mogućnost upozorava nije tu da bi nas pritiskao i gušio našu slobodu). A kao što smo ranije pomenuli u odeljku o posleratnom razvoju kapitalizma, sporna je i sama vrednost simboličkog prostora za trenutno dominantne društvene sile.

Na ovakvom zamagljenom bojnopolju se stalno prepliću snage koje deluju na materijalnoj, političkoj i simboličkoj ravni. Začuđujuće deluje gotovo šizmatički rasep koji Fisk pravi između popularne kulture, avangarde i radikalne društvene kritike. Još je teže prihvatiti nekritičku apologiju svih oblika simboličke reakcije u vidu popularne kulture.

Vodenje rata

Kao što smo pokazali, moguće je razdvojiti neproduktivnu reakciju na frustraciju od stvarno gerilskog čitanja koje može poslužiti kao pokretač društvene akcije. Tada možemo sve oblike simboličke akcije podeliti na neproduktivne i produktivne po pitanju borbe protiv našeg neprijatelja. U prve bi spadala tzv. reakcionarna čitanja (kako Fisk naziva sva nenameravana čitanja koja proizvode konformističke identitete i služe održanju sistema), oblici folk i masovne kulture (koji se zadovoljavaju u svojoj identitetnoj funkciji, nastali bez obzira na konflikt), ali i ona popularna čitanja koja se iscrpljuju u svojoj različitosti od propisanih.

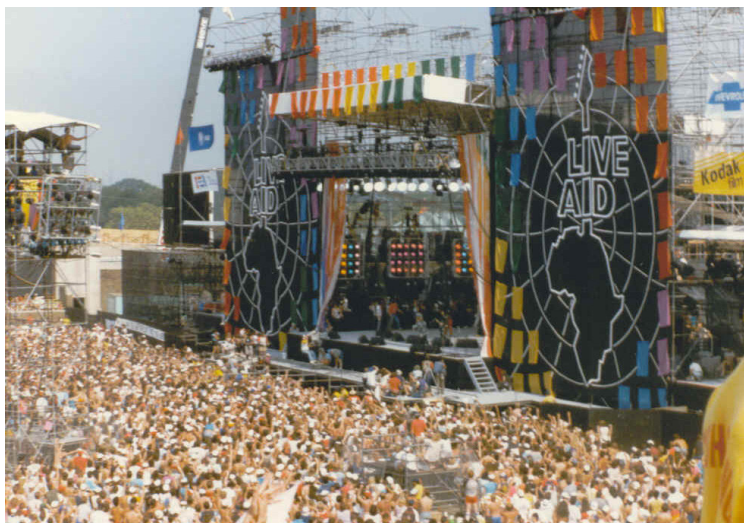
Ukoliko oblike reakcije na podređenost kao što su agresija, odbacivanje i izbegavanje proglasimo za otpor i taktičku borbu, onda previđamo doprinos ovih postupaka održanju dinamičke ravnoteže sistema. Jer jedino sistem koji nađe način da unutar sebe kompenzuje svoje slabosti može dugoročno opstati. Ventili društvenog nezadovoljstva smetaju samo elitističkim moralistima koji nisu svesni prednosti koje ovakav kontrolisani otpor ima za njih.

⁹ *Ibid.*, str. 53

¹⁰ *Ibid.*, str. 166

Šta onda ostaje od subverzivnog elementa popularnih čitanja? Pa bez njihovog povezivanja sa idejama radikalne društvene kritike malo toga. Popularna progresivna politika jeste nužan preduslov radikalnih pokreta pa Benet i Hol ispravno predlažu unošenje široko čitljivih poruka u levičarske programe¹¹, mada sama suština levičarskih ideja više nije toliko primenljiva. Teško je u razvijenim društvima naći plodno tle za ideje društvene svesti i pravde¹², jer dok odnosi podređenosti ne ugrožavaju sam opstanak podređenog, on može odabrati da redefiniše situaciju umesto da se bori protiv represije. Zato i propadaju neprilagođeni pokušaji organizovanog otpora. Oni uništavaju zadovoljstva koja motivišu sam taj otpor. Revolucionari koji su 1789. jurišali na sablje i bajonete nisu imali šta da izgube, dans se pak može izgubiti komfor koji sistem pruža. Antiglobalističke manifestacije su akt otpora sistemu isto koliko su i ekskurs u nove prostore i identitete njihovih aktera –zadržavaju se u granicama prijatnosti.

Ako na opšta i tačna mesta Marksove kritike otuđenja čoveka od svojih kreativnih potencijala kroz visokospecijalizovan rad, nekritički dodamo poziv na klasnu pripadnost i revoluciju, upadamo u spiralu anahrone autističnosti koja nužno vodi u propast svaku društvenu akciju. Fuko ispravno zapaža da se odnosi moći ne poklapaju sa društvenim strukturama, već se javljaju zavisno od konteksta.¹³

U ovoj kritici morali smo da odvojimo ona popularna čitanja koja donose kratkotrajna i neproaktivna zadovoljstva od onih sa emancipatorskim potencijalom. Ovo je donekle suzilo definiciju popularne kulture i učinilo je politizovanijom nego što ju je Fisk zamislio. Ovako redefinisani pojam popularne kulture primenićemo na aktuelni društveno politički trenutak u Srbiji.

Popularna kultura u Srbiji

Tranzicione zemlje, a pogotovo Srbija pružaju mnoštvo interesantnih fenomena koji se mogu posmatrati kroz prizmu popularne kulture. Svi potrebni elementi su tu, a mnogi su i

¹¹ Džon Fisk, *Popularna kultura*, Beograd, 2001., str. 188

¹² *Ibid.*, str. 189

¹³ *Ibid.*, str. 206

znatno izraženiji i intenzivniji nego u zapadnim zemljama. Pre svega, tu su različiti oblici represija hegemonu, ali i njihove mnogobrojne nedoslednosti i pukotine koje su posledica položaja između velikih sila odnosno na periferijama sistema. Ovo važi kako u prostornoj tako i u vremenskoj dimenziji – duhovi prošlosti nisu ništa slabiji od živih protivnika. Kao posledica javlja se mnoštvo odgovora na podređenost. Počnimo sa analizom na nivou sistema.

Najveći problem sa graničarskim životom je to što se istovremeno javlja više suprotstavljenih tendencija. Sistem hegemonije kome se pripada traži bespogovornu odanost, ali je istovremeno suviše daleko da bi je obezbedio svojim izvornim vrednostima. Takođe, drugi sistem, neprijateljski, je dovoljno blizu da poljulja veru u nepogrešivost gospodara. Rezultat je često dezorijentacija i nepromišljeno i stihijsko postojanje.

Zbog toga je teško razlučiti izvorne oblike kulture od onih koji nastaju kao reakcija na represiju. Strani osvajači su sa sobom donosili i svoju kulturu. Svoj trag su ostavili u jeziku, običajima, muzici ali i odnosu prema radu i životu uopšte. Svaki je imao svoje sfere delovanja, tako da je ostalo malo toga u našem kulturnom nasleđu što se razvijalo u nenasilnoj komunikaciji sa drugim društvima.

Pokušaćemo da na nekoliko primera pokažemo posledice hegemonističkih tendencija ideoloških i političkih sistema po našu kulturu, odnosno popularne odgovore na njih.

Duhovi prošlosti

Više od pedeset godina, bili smo ubeđivani da smo svi jednaki i da svi dobijamo prema našim potrebama. Kao da to nije bilo dovoljno, morali smo jedni drugima da budemo “drugovi”. Ovi forsirani (propisani i dozvoljeni) oblici zajedništva i ponašanja stvarali su ogromne frustracije, a načina za njihovo slobodno ispoljavanje skoro da nije bilo. Ipak, na periferiji komunizma, u koji smo našli “sopstveni put”, bilo je mnogo pukotina. Našlo se načina da se opstane u sistemu represije. Sva pravila su formalno prihvatana, minimalno su sprovedena, a u njihovu vrednost se skoro uopšte nije verovalo. Ovo kreativno čitanje socijalizma je primer gerilskog odgovora celog društva na hegemoniju ideološkog sistema. Nažalost, posledice ove sistematske hipokrizije danas osećamo.

Kada se govori o krizi sistema vrednosti, na koje vrednosti se tačno misli? Da li smo sada samo u praksi slobodni da činimo ono što smo već činili (i poricali) ili potajno želeli? Tiha borba protiv osvajača je urodila plodom (odnosno, osvajač se povukao), ali šta sad sa slobodom koju smo stekli? Upravo ta dezorijentacija je posledica loše vođenog simboličkog rata. Umesto da se odgovor tražio tako da zadovolji potrebu, pa makar bio apsolutno nespojiv sa sistemom, zadovoljili smo se bilo kakvim (opozicionim) čitanjem simboličke građe.

Evazivni pokušaj odgovora je sačuvao puko postojanje, ali je čitave sisteme potreba (za koje je hegemon propisivao oblike zadovoljenja) ignorisao ili redefinisao kao ne tako potrebne. Još jednom smo izdali Marksa - u starom sistemu se nije razvila klica novog društva.

Posledice ovog loše vođenog semiotičkog rata su vrlo realne. Jugoslovenska nacija je nestala (a sa njom i potreba za nacionalnim osećanjem), klasa je prevaziđena (a sa njom i osećaj solidarnosti i sabornosti sa ljudima u sličnom ekonomskom položaju), više nismo drugovi (znači da smo potencijalni konkurenti jedni drugima).

Savremeni izazovi

Novi kulturni uticaji i modeli koji sada dolaze sa Zapada ponovo nemaju totalitarnu snagu (i dalje smo na periferiji velikog sistema), ali su dovoljno jaki da se osećamo kao osvajač kojem se mora odupreti ili pred kojim se uzmiče. Naš odgovor je nažalost opet bliži onim neproaktivnim čitanjima.

Proklamovane i propisane vrednosti se prihvataju bespogovorno u načelu, a otpor (odnosno redefinicija) im se pruža tek u pojedinostima. Ova selektivna percepcija neprijatelja nužno vodi u već viđenu gerilsku borbu na nebitnom terenu.

U međunarodnom kontekstu, neizbežnost globalizacije i potreba za regionalnim političkim integracijama se čita kao totalitarni internacionalizam. Stvarno emancipatorski i progresivan otpor bio bi u skladu sa potrebom postojanja minimalnog identiteta političke i nacionalne zajednice. Energiju utrošenu u simuliranje nedostižnog i nepotrebnog ideala anacionalnog agregata jedinki valjalo bi preusmeriti u traženje ništa manje kreativnog produktivnog rešenja.

Ova ideološka moć novog hegemonu se pogrešno percipira i po svojoj snazi i po ambicijama. No, to je naravno ne sprečava da ima isti uticaj kao i da je stvarno takva. Refleksija globalnog moćnika na društvene grupe i pojedince nije ništa manje dramatična. Uspostavljeni standardi čije dostizanje se zahteva su nedostižni iz dva razloga. Ili su pogrešno percipirani pa je njihovo ostvarenje apsolutno nemoguće, ili su resursi na raspolaganju nedovoljni. U oba slučaja odgovor koji se javlja predstavlja reakciju na frustraciju, nastao je na postojećim značenjima i spada u pojam popularne kulture.

Ako se propisuje individualnost kao nova vrednost, ona ima dve neposredne posledice: smanjenje identifikacije sa oblicima kolektiviteta i neophodnost individuacije odnosno samopotvrde. Budući da je u prethodnom periodu propisivano upravo suprotno, skala se naglo okreće za 180 stepeni, pa se emancipacija od kolektiviteta pretvara u poricanje istog, a individuacija u sebični individualizam. Time naravno ne prestaju potrebe koje se zadovoljavaju pripadanjem određenoj zajednici i samopotvrđivanjem.

Kada su oblici zajedništva kao što su nacija, država, klasa pa i porodica prevaziđeni i zabranjeni, a potreba za njima ne prestaje, javljaju se različiti odgovori na ovo stanje. Odgovori su svakako kreativni, ali teško da su progresivni i da predstavljaju emancipaciju čak i na mikropolitikom planu.

Potreba za zajedništvom često se pokazuje učestvovanjem publike u raznim spektaklima. Kada mi pobedimo na evroviziji, kada mi osvojimo medalju ono *mi* je isto važno kao i sama pobeda. Kolektivni identitet se ovde ostvaruje čitanjem nečijeg pojedinačnog

uspeha kao “našeg”. Ipak, kao i svaka publika, ovaj “dozvoljeni kolektivitet” je kratkotrajan i pasivan. Nikada neće postići svrhu postojanja zajednice – ostvariti ono za šta potencijali pojedinca nisu dovoljni.

Zahteve koji se postavljaju pred pojedinca je takođe veoma teško ispuniti. Poželjni i dozvoljeni modeli života predstavljeni su uvek samo sa jedne strane. Proces njihovog nastanka, njihova svrha i smisao kao i mogućnost ostvarenja u datim objektivnim okolnostima su uvek izostavljeni.

Život, problemi i potrebe likova TV serija (koji nisu realni ni u društvenom kontekstu u kome su nastali) postavljaju standarde kojima se teži. Trenutna zadovoljstva bez rada su najviši ideal. Ako se trenutno ne mogu ostvariti, to je greška pojedinca ili datog društva. Ideal je suviše lep i moćan da bi se u njega sumnjalo. Zato ne treba da čudi sužena i selektivna percepcija koju mladi imaju o Zapadu i evropskim integracijama, pa ih velika većina priželjkuje iz razloga “da bi imali novac i putovali po svetu”. Teško da je onaj deo “rad za taj isti novac” podrazumevan.

Uvek vidimo samo skupe automobile, stilske enterijere, markiranu odeću, a problemi koji zagorčavaju život likovima sa TV ekrana su duboko u domenu postmaterijalizma. Slično važi i za druge medije, mnogobrojni časopisi – slikovnice pokazuju samo šarenu stranu života. Manekenka koja se smeši sa naslovne strane i sportista koji postiže svetsko priznanje ne prikazuju se u širem kontekstu, odnosno koliko su rada i odricanja uložili zarad svog uspeha. Slično, mladi biznismen fotoreporterima pokazuje svoj luksuzni stan i poručuje kako je moguće uspeti i u Srbiji, ali pri tom ne pominje krivične prijave i svakodnevne pretnje ubistvom.

Na ovaj diktat uspeha i savršenstva smo kao društvo našli prilično zanimljiv i kreativan odgovor. Do savršenstva smo doveli odnos zadovoljstva i nerada za njegovo postizanje. Po pitanju zadovoljstva, bilo je potrebno puno kreativnih čitanja da se premoste i redefinišu propisani ideali i realne mogućnosti za njihovo ostvarenje. Tako, ako nije moguće

kupiti markiranu odeću poslužiće i kineska sličnog dizajna, uspeh se zamenjuje aklamacijom “ja sam uspešan” (bez uspostavljanja kriterijuma njegove objektivne provere) a materijalno bogatstvo se simulira neogdovornim trošenjem oskudnih sredstava.

Nerad u našoj zemlji takođe dostiže novi kvalitet. Krilatica iz prošlih vremena “ne možeš toliko malo da me platiš, koliko ja malo mogu da radim” je našla mesto i u novom ekonomskom sistemu. Sasvim je opravdano iščuđavanje stranaca prepunim baštama kafića u sred radnog dana. Ko radi ako su svi na pauzi? Ovde postaje uočljiv generacijski jaz, mladi (a to su svi oni koji se tako osećaju, žive sa roditeljima, odnosno imaju do 45 godina) uglavnom žive od roditeljskih plata i penzija, kratkoročnih poslova, ili se dovijaju kako znaju i umeju od danas do sutra. Ipak, malo kome od njih to zaista smeta. Ranije smo pokazali kako je uspostavljen konsenzus oko novih redefinisanih vrednosti pa socijalni pritisak da se ovo stanje prevaziđe ne postoji.

Simulacije, odnosno, kreativna čitanja nagrada koje kapitalizam nudi za vredan rad, dobre su kao i same nagrade jer su potrebe koje je kapitalizam propisao veštačke. Ovde je otpor koji je izvršen na semiotičkom terenu bio veoma uspešan zato što je imao neposrednu posledicu na materijalni. Npr. kada kupite i nosite *Levi's* farmerke vi “izražavate svoju neponovljivu slobodnu ličnost”, ali isto to možete (ako baš želite) i kad kupite novopazarski plagijat tih farmerki.

Ovi i slični pokušaji odgovora na pritisak sistema svakako donose kratkotrajni dobitak i zadovoljstvo. Ipak, ako nastavimo da razvijamo kreativnost nerada i dajemo nova značenja nagradama koje bi rad doneo, verovatno ćemo otići u drugu krajnost. Ma koliko isticali represivnu prirodu elitističkih sistema pa i kapitalizma, ne možemo poreći blagodeti koje donose. Ostaje nam da razborito odredimo granicu do koje su te prednosti vredne žrtvovanja naše slobode, a kada postaju legitimne mete naše kreativnosti.

Zaključak

Iako vrlo širok i smeo, koncept popularne kulture ima veliku vrednost za objašnjenje dinamike savremenih društava. Kada se razdvoje čitanja sa emancipatorskim potencijalom od onih isključivo kreativnih, koncept postaje primenljiv i upotrebljiv i za društva kao što je naše, odnosno ona koja nisu u poznoj fazi kapitalističkog razvoja. Naša ponekad sumorna svakodnevnica postaje jasnija i podnošljivija kada se posmatra kroz Fiskovu optiku. Ona nam pomaže da razlučimo kreativna trpljenja od kreativnog otpora, i uprkos različitim pritiscima nađemo smislen put kroz život.

Literatura

Džon Fisk, 2001., *Popularna kultura*, Beograd, Clio

Sun Tzu, 1998., *The Art of War*, Ware, Wordsworth

Karen Hornaj, 2005., *Naši unutrašnji konflikti*, Beograd, Čigoja štampa

Erih From, 1989., *Zdravo društvo*, Zagreb, Naprijed

Adam Curtis, 2002., *The Century of the Self*, documentary, BBC

Hose Ortega i Gaset, 1998., *Posmatrač*, Beograd, Clio

<http://www.elsewhere.org/pomo> (generator nasumičnog postmodernističkog teksta)

Sadržaj

Uvod	str. 1
Problemi definisanja popularne kulture	str. 1
Upoznaj neprijatelja	str. 2
Upoznaj sebe	str. 3
Bojno polje	str. 4
Vođenje rata	str. 5
Popularna kultura u Srbiji	str. 6
Duhovi prošlosti	str. 7
Savremeni izazovi	str. 8
Zaključak	str. 11
Literatura	str. 12
Sadržaj	str. 13